

IRODALOM.

Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely törvényhatósági joggal felruházott és szabad kir. város közgazdasági leírása. Irta **Barabás Endre.** Kapható a szerzőnél Kolozsvárt, Atilla-utca.

A Magyar Közgazdasági Társaság, a M. Tud. Akadémia nemzetgazdasági bizottságának hozzájárulásával, adta ki Barabás Endre monografiáját. Az író nemcsak a nemzetiségi kérdés avatott ismerője, hanem gazdasági életünknek is éles szemű megfigyelője. Az erdélyrészi viszonyok megértése és e kötet ismertetése követeli, hogy tartalmának rövid vázlatát adva, Erdély közgazdasági, társadalmi és nemzetiségi viszonyait ebben az egy munkában bővebb figyelemre méltassuk, mert a nélkül e monografiában megkezdett munkát nagyobb eredménnyel nem folytathatjuk.

Maros-Torda vármegye az 1876 évi XXXIII. t-cz. alapján a régi Torda vármegye 4 felső járásából, Naszódvidék 2 és Kolozsmegye 5 községének összekapcsolásából keletkezett. Területe 4324'03 km². Történelme a római korig nyúlik vissza, de csak a 14-ik századból vannak biztos történelmi adataink. A megye székelysége a nemzeti fejedelmek alatt fontos szerepet kezd játszani s az 1848/49-iki szabadságharc lezajlásáig minden fontosabb háborúban részt vett s derekasan megállta helyét. A délkeleti felföld északkeleti részén, a Maros felső folyása vidékén terül el. Legnagyobb folyója a Maros, de az csak Marosújvártól hárózható, egy nagyobb keleti s két különálló északi és nyugati részre osztja. A megye északi részét a Kelemenhavas déli lejtői, a déli és keleti részét pedig a görgényi havasok ágazzák be. Székhelye Marosvásárhely sz. kir. város és önálló törvényhatóság, benne kir. ítélőtábla, több bíróság, számos állami és megyei hatóság és hivatal székel. Igen sok történelmi momentum fűződik a városhoz. Marosvásárhelyről először Kálmán király idejében történik említés, mint *vásárhely* volt ismeretes. Mai nevét és szabad királyi város jellegét Bethlen Gábornótól kapta. Nevezetes a gróf Teleki Sámuel kancellártól alapított 40.000 kötetet meghaladó könyvtár. Másik nevezetes városa Szászrégen, r. t. város, a fakereskedelem góczpontja. Legnevezetesebb helye Szováta fürdő, melyet csodás alkatú sóstawai világhírűvé tettek.

A vármegye lakosai magyarok, székelyek, szászok és oláhok. Az erdélyi magyar bátor, büszke, vendégszerető, tartozkodó. A székely tulajdonságai ugyanezek, de kirívóbbak. Termetre a székely szálásabb,

mint a magyar. A szászok takarékosak, szorgalmasok, barátságatlanok, de udvariasak. Az oláhok gyanuskodók, bizalmatlanok, de emellett jó tulajdonságai is vannak. A magyar főleg állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkozik; a székely még az ipart is kedveli. A szászok jó gazdák és jó iparosok. Az oláhok leginkább pásztorkodással, állattenyésztéssel foglalkoznak.

A székelységet az oláh elem részéről fenyegető veszedelem Maros-Torda vármegyében is szomorúan tapasztalható. Az oláh elem a megyében 1880—1900-ig 24·8%-kal szaporodott, míg az összes lakosság szaporodása csak 22·3% volt. A vármegye 204 községe között tiszta magyar jellegű van 83, magyar többség van 43 községben, míg 78 községben a magyarság kisebbségben van. *Szám szerint a megye* 178,000 lakosából magyar anyanyelvű 103,000, 58%; oláh 65,500, 37%; német és egyéb körülbelül 10,000, 5%. A magyarul beszélők száma az utolsó 10 évben 29·6%-ról 29·9%-ra emelkedett. Lakosságának szaporodása kisebb az országos átlagnál. Különösen Marosvásárhelyt csekély a természetes szaporodás. Nem a halálozások száma nagy, hanem a születések száma feltűnően csekély, minek egyik oka bizonyára az, hogy a közegészségügyi állapot sem kielégítő, kivált a csekély számú születéssel szemben a gyermekek halálozási arányszáma igen nagy. Az írni-olvasni tudók száma a megyében 62,700 (35·2%), míg az országos átlag 51·4%. 1903-ban iskolák száma a megyében és Marosvásárhelyt együtt 263, ezek közül felekezeti 236, állami 23, községi 4. A tanítók száma 368. Az iskolák tanítási nyelve 173-ban magyar, 72-ben oláh, 6-ban német, 11-ben oláh-magyar, 1-ben német-magyar. A tankötelesek száma 38'000, ebből iskolába járt 69·1%. Magasabb népoktatási intézetek: mindhárom Marosvásárhelyt, 1 községi polgári fiú-, egy ev. ref. s egy róm. kat. polgári leányiskola. Kisdedővő csak 6 van a megyében. Középiszkola 3; 1 róm. kat. s 1 ev. ref. főgimnázium Marosvásárhelyen s 1 ág. ev. algimnázium Szászrégenben. A tanárok száma összesen 50, a tanulóké 877. Szakiskolák tekintetében nagyon szegénynek mondható a megye. Egyletek és társulatok azonban főleg az utóbbi időben igen nagy számmal alakultak.

A közlekedési viszonyok sok kívánni valót hagynak hátra. 100 km²-re esett a megyében átlag 19·6 km. közút (az egész országban 25·7 km.) 1·68 km. vasút, 10,000 emberre pedig 38·44 km. (az országos átlag 91·74 km.). Postahivatal van 25 (Marosvásárhelyen 2); táviradhivatal 17 (Marosvásárhelyen 2); levélpostai küldemények száma a megyében 1903-ban megközelítette az 1.300,000-et, Marosvásárhelyen pedig meghaladta az 1.000,000-t. 1903-ban 253 tüzeset 107 községet 260,000 K. kárral sújtott, ebből biztosítás révén 97,000 K. térült meg Tűzkár ellen 1903-ban közel 50.000,000 K. jégkár ellen pedig 1.400,000 K. érték volt biztosítva.

A vármegye közigazgatási felosztása a következő. Van egy törvényhatósági joggal felruházott városa: Marosvásárhely, egy rendezett tanácsú városa Szászrégen és öt szolgabírói járása. A körjegyzőségek száma 50, melyek körébe 198 kisközség tartozik. A vármegyének 7459 választója 5 országgyűlési képviselőt választ, kikhez Marosvásárhely 2 képviselője járul.

Miként a Székelyföldön, bár gabonatermelésre a legkevésbé sem alkalmas, a lakosság legnagyobb része földmivelésből él: Maros-Torda vármegyében is a lakosság sokkal nagyobb százaléka foglalkozik mezőgazdasággal, mint az Alföldön. A mivelhető föld mennyiségét a lakosság számával összevetve, azt látjuk, hogy a megye lakossága népsűrűség szempontjából még az országos átlagot is jóval felülmulja; jut ugyanis 1 km² szántóföldre 157·4 lakos, míg az országos átlag szerint csak 135 lélek. Egészségtelen gazdasági irányzatnak feltűnő jele az is, hogy a buzavetés területe a többi termelési ágak rovására feltűnően növekedett, holott a buzatermelés jövedelmezősége nem éri el az országos átlagot. Súlyosabb e szomorú állapot azzal, hogy az uralkodó ugarrendszer mellett még ma is 10—25⁰/₀-a marad a földnek műveletlenül, noha az ugarterület állandó csökkenése észlelhető. A termés eredményéből még jobban kitűnik az egész vármegye okszerűtlen gazdálkodása. Érthetetlen, hogy miért termel a nép a bevetett területnek harmadán csak buzát s egyharmadánál nagyobb területen csak kukoriczát, holott a terjedelmes statisztikai táblázatokból világosan látható, hogy a buza- és kukorica-termés értéke egyenletesen csökken, ellenben a zab, burgonya, dinnye, fejes káposzta, kender és len értéke emelkedik. A vármegye termésének értéke 1901-ben 19 millió koronánál magasabbra rúgott.

A birtok megoszlása kedvező, 34,646 birtokból törpe gazdaság (5 holdig) 54⁰/₀; kis gazdaság (100 holdig) 45⁰/₀; közép- és nagy gazdaság 1⁰/₀; s e nagybirtokok területe összesen 172,551 hold, mely a gazdaságok területének 32·32⁰/₀-át teszi. A keresők és eltartottak arányszáma csaknem egyenlő. 47·5⁰/₀ keresőre 52·5⁰/₀ eltartott esik, a mi az országos átlagnál (44·7⁰/₀ és 55·3⁰/₀) sokkal kedvezőbb.

A gazdasági felszerelés a lehető legegyszerűbb s hozzá hiányos. Ennek okát egyrészt a földmivelésre alkalmas talaj kicsiny voltában, a földmivelésre alkalmazott munkáskéz nagy számában (82⁰/₀) és a nép szegénységében kell keresnünk. Legfeltűnőbbben mutatja ezt az a tapasztalás, hogy még a nagy gazdaságokban is nagyszámu faeke van használatban. A magyar és az oláh faj birtokarányáról szólva kimerítően ismerteti a tiszta magyar és a tiszta oláh jellegű szomszédos községek kis birtokait. A lakosság műveltségét, a községek pótdóóját és a házak anyagát fektetve véve, arra a szomorú eredményre jutunk, hogy a magyar kisgazdaságok mindig kisebb és kisebb területre szorulnak és a rajta élő szarvasmarha, ló, sertés és juh ritka esetben éri el az oláh

kisbirtokon levő állatok számát. Intelligenciában szegényebb, de anyagiakban gazdagabb lévén az oláhság, a magyar elem kiszorításával vagyonát s ennek segélyével műveltségét is gyarapítja.

A zöldség és gyümölcsstermelésről szólva, a székely kirendeltségnek e téren való eredményes működéséről értesülünk. Az állattenyésztés mai állapotáról, annak csaknem 200 éves fejlődését vázolva, ily képet találunk. Az állat állomány nagy csökkenését mutatja, hogy a szarvasmarha 29·2%, a ló 18%, a sertés 56·5%, a juh 10% apadást mutat. Örvendetes jelenség azonban a baromfi-, a selyemhernyó- és a méhtenyésztés emelkedése. A megyében előforduló állatbetegségek közül a sertésvész, a sertésorbáncz, a takonykór, a juh-himlő és a lép-fene okoz érzékeny károkat.

A 66,611 holdat kitevő legelőből 28,431 hold közös legelő, a körülbelől ötször ekkora erdőterület 233,907 hold, vagyis az egész területnek csaknem felét erdőség borítja. Ezen van 14,269 hold véderdő és 320,526 hold feltétlen erdőtalajon álló erdő, melyen fenyőerdő 175,177, bükk s más lomberdő 134,928, tölgyerdő 27,802 hold.

Az ipari foglalkozásnak mindig háziipari jellege volt. A korábbi századok alatt, mikor a szászok közt az iparnak több ága virágzott, a székelyek közt nagyon kevés iparos találtatott. Még ma is aránylag kevesen foglalkoznak az iparral. A vármegyét és Marosvásárhelyt összevéve 7400 kereső iparost találhatunk. Ipari vállalat 4232 volt, melyek közül segéd nélkül 2783, 20-nál több segéddel 700 dolgozott, a mi azt bizonyítja, hogy a gyáripar még csak a kezdetleges fejlődés fokán van. De azért a kisipar rohamos hanyatlást mutat, a minek megakadályozása a közelmúltban alakult ipari hitelszövetkezetek feladata. Az iparoktatás szolgálatában 2 tanoncziskola, 1 szakiskola, 1 női-ipariskola áll. E mellett a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara is már egy évtized óta szép sikert ért el a székely ifjak ipari kiképzése terén.

Nagyobbmértvű kereskedelem fejlődését különösen akadályozza, hogy a megye kívül esik a közlekedési fővonalakon. A székely körvasut ugyan ennek a célznak szolgálatában fog állani, de azért Marosvásárhelyt nem fogja kereskedelmi központtá tenni, mert Marosvásárhely akkor sem vehet részt a szomszédos Csik- és Udvarhelymegye kereskedelmi forgalmában. A kereskedelem és a közlekedés közvetlen szolgálatában a megyében 3483 egyén és Marosvásárhelyt 2444 egyén áll. A kereskedelem különböző ágai közül különösen a fakereskedés nagyobb mérettű, noha a termelési és szállítási költségek igen nagyok és közlekedési eszközök is nagyon hiányosak.

Az adó nagy és súlyos teherként nehezedik a lakosságra. A kirovott adó teljesítése évről-évre csökken s a gazdasági romlást ez a kettős veszedelem hirdeti igazán. Az állami és községi adókon kívül a

lakosságot a közvetlen adók egy sajátos neme is terheli, a képe nek nevezett egyházi adó. Ez adó aránytalanságának szomorú bizonyítéka, hogy pl. Demeterfalván az állami adónak 623⁰/₀-a az egyházi adó. Az összes közvetlen és közvetett adókat figyelembe véve, kitűnik, hogy minden gazdaságra évente körülbelül 25 K. adó esik.

Nagyon élénk a megyében a szövetkezeti élet. Az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe 40 maros-tordamegyei hitelszövetkezet tartozik, mely 149 községet és 5970 tagot foglal magában. E mellett még 15 fogyasztási és értékesítési szövetkezet fejt ki eredményes munkát. Egy szövetkezetre esik a lakosságból 3425 lélek és a területből 99 km², míg az országos átlag 3917 lélek és 65 km². A szövetkezetek mellett más pénzintézetek is virágoznak, de kevés kivétellel a legönzöbbszű osztlékpolitikát üzik. 1903-ban 49 pénzintézet működött: 4 bank, 5 takarékpénztár és 40 szövetkezet. A bankok és takarékpénztárak befizetett alaptőkéje 2.880,000 K. tartalékalapja 680,000 K. s az 1903 évi nyeresége 280,000 korona.

Kedvezőtlenek a munkás-viszonyok is. Nyomott gazdasági helyzete miatt a nép nagy része más irányban keres munkára való alkalmat, legkönnyebben a szomszédos Romániában találja föl, hova gyalog is könnyűszerrel eljuthat. Statisztikailag kimutatja, hogy magyar vidéken sokkal kisebb a munkabér, mint a oláh részeken, de még itt sem éri el az országos átlagot. A táplálkozás viszonyok ismertetésében pontos kimutatásokkal támogatja azt a tételt, hogy a székelyek pusztulása a hiányos táplálkozás következménye.

A könyv utolsó fejezete az el- és kivándorlással foglalkozik. Az elvándorlás abban nyilvánul, hogy e megye szülöttei, mivel az egyes családok természetes szaporodásával a termőföld hozama sem mennyiségileg, sem minőségileg nem tarthat lépést, kénytelenek szülőföldjükön kívül keresni munkateret. Mivel elvándorlási statisztikánk hiányos, nem lehet pontosan megállapítani az elvándorlás főirányát. Az elvándorlásnál nemzeti szempontból sokkal veszedelmesebb a kivándorlás, mely előbb csak Románia felé, újabban azonban Amerika felé is kezd irányulni. 1905 év első négy hónapjában 353 útlevelet váltottak ki 442 személy részére, ezek közül Romániába 99 személy tartott, míg Amerika felé 144. E két irányú kivándorlás nagyon különbözik egymástól, mert Romániába a székelyek leginkább a nyári időszakra mennek s onnan a mezei munka végeztével visszatérnek, addig Amerikába a kisbirtokos osztály vándorol ki, eladván kis vagyonát s elszakítva azt a köteleket, mely őt e földhöz kötötte. Legszomorúbb a dologban az, hogy a kivándorlás leginkább a székelységet sújtja.

Barabás Endrének tanulságos közgazdasági munkáját azért ismertetem ily részletesen, mert föl akarom hívni az erdélyrészi magyar tár-

sadalom figyelmét arra, hogy e megyét, a Székelyföld nyugati partját a nemzetiségi hullámok már erősen megtámadták s a partokat már nemcsak nyaldossák, hanem sok helyen alá is mosták. Az ilyen részletes és pragmatikus leírás sokszor több, mint bármilyen ékesen szóló könyv. Mert a bajnak gyökerére utal s egyben azt is megmutatja, hogy a gyógyítás munkája hol kezdődjék s mire irányuljon. Könnyű volna Barabás diagnózisa után megállapítani a teendők részletes tervét, csak legyen, a ki azokat magára vállalja. A fogyatkozásnak induló marostordai magyarság megmentése az egész magyarság földadata ugyan, de a marostordaiak hozzájárulása nélkül nem lehetséges. Neki kell első sorban Barabás könyvéből, mint tükörből, megismerni saját helyzetét s változtatni a jobb irányba. Csak azután igényelheti az országos mentés megindítását.

A magyar társadalomnak nem szabad tétlenül néznie e veszedelmet. Hatalmas, erős védgátakat kell emelnie, hogy egyrészt az érintetlen területet a veszélytől megóvhassa, másrészt az elöntött területet a víz alól kiszabadíthassa. A székelység ezer éves történelmünk folyamán mindig annyi szívósságot, önfeláldozást, hazaszeretetet, bátorságot és vitézséget tanusított, hogy megérdemli, hogy a magyar társadalom az ezer éves dűledező őrhely megerősítése végett támogatására siessen.

Dr. Gidófalvy István.

Seneca erkölcsi levelei. Fordította,-(bevezetéssel és jegyzetekkel kísérte), **Barcza József.** (Görög és Latin Remekírók, kiadja a M. Tud. Akadémiának klasszika-filológiai bizottsága). Budapest, Franklin, I. II. köt. Ára fűzve 20 K.

Az Akadémia klasszika-filológiai bizottsága a görög és latin remekírók sorozatával százados mulasztást, égető hiányt, elkerülhetetlen szükségletet akar pótolni. A szakemberek érzik, sajnálják e mulasztást, e szükségletet. Érezte-e valaha az olvasó közönség, mely olyan könnyelműen kiált *feszítsd meg* ennek az egész görög-latin studiumnak?! Érezte-e valamikor, hogy illetéktelenül mond ítéletet, mikor olyan dolgot kárhoztat, a mit eléggé nem is ismer? Mert hiszen honnan ismerné a görög-latin írók műveit, mikor azoknak nagyrésze nem található semmiféle magyar fordításban?

A ki elolvassa Seneca erkölcsi leveleit, meggyőződhetik a fentebb mondott, súlyos igazságokról. Kiadó és fordító egyaránt derék, hasznos munkát végeztek ezektiek a bölcsészeti tartalmú leveleknek magyarra ültetésével, közreadásával. Az olvasni szerető művelt közönség szórakozást, élvezetet, gyönyörűséget talál olvasásukban. Alkalom s tetszés szerint időtöltésül, komoly tanulmány és okulás, vizsgálatás céljából egyiránt ajánlhatók ezek a levelek. Egy nagy tehetségű ember lelkevel, tökéletes dialektikájával, a pogány Róma legszebb bölcsészeti elveivel, örökérvényű szentenciáival érintkezni, megismerkedni, társalogni, azt hiszem, nem mindennapi öröm arra, a ki szeret olvasni, szereti olvasmányait megválogatni. Ha kritikus szemüveggel vizsgáljuk e leveleket, ha itt-ott szárazaknak, nehezeknek találjuk, ha sokaljuk a bölcselkedést s a túlságosan kibegyezett, kifinomított stílust mesterkéltnek, erőltetettnek látjuk, ha nem látjuk meg némely dologban az író élete és tanításai között megkívánható összhangot:

jusson eszünkbe, hogy a hanyatló irodalom korának mindennemű fogyatkozásai önmagukban találnak magyarázatot s hogy e fogyatkozásokért, tökéletlenségekért más oldalon bőséges kárpótlás kínálkozik.

Seneca műveinek idegen nyelvre való átültetése oly feladat, mely ugyancsak próbára teszi a fordító erejét, nyelvbéli készségét, ügyességét. *Barcza* úr a hanyatló kor stílusának sajátosságaival Gellius fordítása közben, mely szintén ebben a sorozatban jelent meg, annyira megismerkedett, hogy ez újabb fordítása hűség tekintetében alig hagy fenn kívánni valót. Magyarsága is egészen megfelelő, könnyűsége és gördülékenysége pedig jól esik fülünknek. Néhol egy kissé bőbeszédű, de szívesen megbocsátjuk ezt a bőbeszédűséget, ha a magyaros, értelmes, világos mondatfűzésnek áll szolgálatában. A szöveg megértéséhez szükséges egy s más történelmi, bölcsészeti, mitológiai s más stb. adatot a kötetek végén levő jegyzetekben találja az olvasó. Az író életéről és műveiről pedig a bevezetés nyújt egy kis tájékozást, mely egyáltalában nem akar eredeti tudományos dolgozatnak látszani. Nem ártott volna azonban, ha egy kissé bővebben foglalkozik Seneca írói, bölcsészeti, politikai jelentőségével. A ki pl. a Barna Ignác féle Vergilius-fordítás bevezetését olvasta, azt ez a bevezetés nem igen fogja kielégíteni.

A részletekbe menő, szakszerű bírálattal nem foglalkozunk ezen a helyen; elvégzik azt majd illetékesebb folyóiratok. Nekünk elég annak megállapítása, hogy Seneca erkölcsi levelei, ebben a fordításban, kellemes élvezetes olvasmánynak ígérkeznek. Megérdemli tehát az a két kötet, hogy minél többen megszerezzék, forgassák, olvassák. Mert „végeredményben e levelek azt a kérdést akarják eldönteni, hogy hogyan teheti az ember saját életét boldoggá“. Ez pedig — úgy gondolom — mindnyájunkat érdekel.

i. b.

Középkori legendák és példák. *Kódexeinkből és Temesvári Pelbárt irataiból jegyzetekkel kiadta Katona Lajos.* Budapest, 1907. 16-r. 48 l.
Ára 30 fillér. (Magyar Könyvtár 486.)

Katona Lajos *Barlám Jozafát*-kiadása melyet folyóiratunkban volt alkalmunk ismertetni! a kis ízet igénytelen külsejéhez képest meglepő, de fontosságának egészen megfelelő hatást ért és hivatott téren² több érdekes kérdést vetett föl. Mindezt megelőzve mondtuk el azt a kívánságunkat: vajha Katona minél előbb folytatná munkásságának ezt a népszerűsítő irányát, melylyel a tanuló ifjuság, de reméljük, a nagyközönség előtt is megvilágítja a sötétnek mondott, mert nem ismert, középkort. Ezt a célt szolgálják a Szent-István-Társulat kiadványai is; a leghivatottabb e téren mégis mint *Szilády Áron* és *Horváth Cyrill* munkásságának befejezője, Katona Lajos. Balassa Józsefnek a kódexek irodalmából vett mutatóványai inkább nyelvészeti érdekűek. Katonáéi elsősorban tárgyi szempontból fontosak. Ezúttal öt Mária-legendát ad a NyET. VII. és X., hat legendát és példát a NyET. III. VI. VIII. és XI., végül hat példát Pelbárt beszé-

¹ Erdélyi Múzeum XXII. 498—499. l.

² Egy. Philológiai Közöny XXX. 82. és 182. Nyr. XXXV. 34. és 93—95. l.

déből, utóbbiakat a maga híj, magyaros, folyékony fordításában. Jegyzeteiben a példa vagy legenda forrásain kívül egy-egy nálunk ismert későbbi földolgozását említi s utal az illető példa legfontosabb irodalomtörténeti méltatására. A legutolsó példánál meg lehetett volna említeni, azt a vele egy alapeszméjű ó-francia legenda, a melynek fordítását Gyulai Ágost adta *A Boldogasszony táncosa* címmel, *Legendák könyve* cz. kötetében 1906-ban Az egyes részletek nyelvi és tárgyi magyarázatain, továbbá átírásán kívül fontos (és nem kevésbé fontos) még a példák megválogatása. Itt természetesen szem előtt kell tartani, sajnos, a példák terjedelmét. Kétszeres érdeme Katonának, hogy mégis végig érdekes, változatos, élvezetes gyűjteményt szedett össze abból a sok értékes gyöngyből, a melyből oly nehéz valamit elhagyni. Katona eddig adott közlései kódex-irodalmunk némely megoldatlan kérdésére nagy világosságot vető (de el nem tűnő) reflexek voltak. Hisszük, hogy a szerkesztésében meginduló új NyET. tudományos téren új, biztos fényt, állandó világot vet a középkor irodalmára. De bizonyosan tudjuk, hogy a nagyközönség körében ugyanezt Katona a kis füzetekkel éri el. Éppen ezért nem értjük az immár ismételt kétéves intervallumot. Nálunk a középkor irodalmának történetében kutatásnak és népszerűsítésnek párhuzamosan kell haladnia: hiszen akkor is hol tartunk még ennek az irodalomnak közismertségétől! G—s.

The Magna Charta of the English and of the Hungarian Constitution. *A comparative view of the law and institutions of the early middle ages.* By Elemér Hantos. London, 1904. 8-r. XXXI, 208 l.

„Sokszor vetették össze aranybullánkat az angol magna chartával, írja néhai Pauler Gyula,¹ de alig van hasonlatosság közöttük. Az angol magna charta valóságos békekötés; a mi aranybullánk törvény, igaz, hogy olyan, melyet némi meglepetés, némi douce violence csikart ki“. Említett történetírónk ezután röviden felsorolja további érveit annak kimutatására, hogy miért nincs a két híres okirat között sok hasonlatosság. Másrészt az ifjú gróf Széchenyi István azt jegyezte föl naplójába a harminczas évek elején, hogy „Magna Charta és Aurea Bulla, úgyszólván egy agyból születtek“. Az amerikai Lawrence Lowell is azt írja, hogy „the Golden Bull of Andreas II. . . . was . . . nearly contemporary with Magna Charta, to which it bears a notable resemblance“. A francia E. Denis szintén igazat ad a magyaroknak, kik aranybullájukat az angol Magna Chartához hasonlítják, mert mindkét okirat „énoncent les principes essentiels des gouvernements modernes“. Prutz és Pflugk-Hartung szerint is a magyar aranybulla „bildet ein Seitenstück zu der nur sieben Jahre jüngerem (älteren?) Magna Charta“.

¹ *A magyar nemzet története* 2. k. 72. jegyzet.

Dr. *Hantos* Elemér hazánkfia, fönt jelzett munkájával lehetővé tette, hogy a két okiratot az olvasó maga összehasonlítsa és eldönthesse, melyik pártnak van igaza: vajjon van-e hasonlatosság a két okirat között s ha igen, mennyi.

Szerzőnk a bevezetés után, melyben az angol és magyar törvény fölött általános szemlélet tart, három részre osztja munkáját. Az elsőben röviden körvonalozza a két nemzet politikai történetét, a másodikban előleges kérdéseket bonczolgat és a harmadikban amaz elvekkel és intézményekkel foglalkozik, melyek a két okirat átvizsgálása és összehasonlítása alkalmával szóba jöhetnek.

Szerencsés ötlet volt a szokásos indexen kívül egy táblát állítani össze, mely útmutatást ad arra, hogy a Magna Charta és a Bulla Aurea egy-egy cikkelyének eredeti szövege hol található meg könyvében és melyik lapon foglalkozott vele.

Hibának kell tartanunk azonban, hogy II. András 1231-iki dekrétumának szövege nincs közölve, mert szerzőnk folyvást hivatkozik reá s mivel a király csak egyes részeiben erősítette meg e rendeletével az aranybullát és nem minden egyes pontjában, a mint azt szerzőnk egy-két nyilatkozatából következtethetné az olvasó.

Miután azonban egyedüli czélom itt hazai történetíróink s különösen jogtudósaink figyelmét jelen munkára fölhívni, tartózkodnom kell tartalmának további bírálgatásától és avatottabb tollra vagy tollakra kell bíznom e föladatot.

Kropf Lajos.

Edouard Reményi *musician, litterateur and man. An appreciation by Gwendolyn D. Kelley and George P. Upton. Chicago, 1906. Kis 8-r. XI., 247. l.*

A sors szeszélyes játékának kell tartanunk, hogy egy kitűnő magyar hegedűművésznek életrajza a tengeren túl, távol, Chicagóban jelent meg angol nyelven amerikai barátainak és rokonszenvezőinek tollából. A kötetcske több mint egy tuczat szerző gyűjteményes munkája, mind külföldi íróé, saját özvegyét, Fáy Gizellát kivéve. A szerkesztő a címlapon említett George P. Upton, de értelmi szerzője, úgy látszik, Miss Kelley Gwendolyn volt.

A munka négy részre oszlik. Ezek elseje röviden elbeszéli Reményi Ede hányt-vetett életének főbb eseményeit. Miskolczon született 1830 július 17-dikén s itt és Egerben járt iskolába. Hegedűlni Pyrker László érsek támogatásával Bécsben tanult a híres Böhm Józseftől és Joachim volt a tanuló társa. A forradalom alatt Görgey Arthur tábornok főhadi szállásán tartózkodott és a világosi fegyverletétel után földönfutóvá lett mint annyi más hazafi és véletlenül ő is Amerikában bukkant föl. Első hangversenyét, melynek programja közölve van a könyvben, New-Yorkban a Niblo's Gardenben adta 1850 januárius 19-dikén.

Az 1853-dik év fontos forduló pontot alkotott a vándor hegedűs életében. Ez év elején Hamburgban adott hangversenyeket. Egy alkalommal rendes kíséredje megbetegedett és Reményi kénytelen volt helyettes keresni. Brahms Jánost ajánlották neki, ki zenelecczkéket adott abban az időben és szegénységgel küzdött. Brahms játéka annyira megtetszett honfitársunknak, hogy zenei körútra vitte magával. A mondott év tavaszán tehát elindultak együtt Hamburgból, hangversenyekkel keresve kenyerüket az úton. Weimar felé tartottak az ott időző Liszt Ferencz fölkeresésére. Hannoverben, útközben meglátogatták Joachimot is.

Weimarba érkezve játszottak Liszt előtt, kinek játékuk igen tetszett s ki bókból Brahms több zeneszerzeményét játszotta el nekik, a többi közt egy szonátáját is, melynek eljátszása közben a fáradságtól elcsigázott szerző elaludt. Ezzel annyira sértette Liszt Ferenczet, hogy Brahmsnak nem volt többé maradása és azért Reményi ajánló levelével elment Düsseldorfba Schumann Róberthez. Egy más verzió szerint azonban Brahms egy bizonyos idő lefolytával Joachimot kereste föl ismét, ezúttal Göttingenben, s ez küldötte el őt Schumannhoz, ki a lipcsei *Neue Zeitschrift für Musik* hasábjain nemsokára megjelent „Neue Bahnen“ című híres cikkben Brahms mint a zeneművészet új megváltóját üdvözölte. Bármint áll is a dolog, Reményi Ede földözte fel az új messiást, ő tanította meg őt azokra a szép magyar nótákra, melyeket ez „Ungarische Tänze“ címen közzétett, melyek miatt Reményi annyira megharagudott és a plagiator bélyegét sütötte reá. Brahms, tudniillik elfelejtette fölemlíteni azt a fontos körülményt, hogy a Lujza és a többi szép magyar csárdás dallamait nem ő komponálta, a mi hosszú vitára adott alkalmat.

Reményi további életét ismerjük. 1854 és 1860 közt Angliában és az európai kontinensen hangversenyezett, az 1861-diki amnesztia után visszatért hazájába, egy ideig itt tartózkodott, muzsikált, elvette Fáy Antalnak, a hírneves zenésznek leányát, Gizellát, azután eltűnt rejtélyesen s minduntalan a világ legtávolabbi vidékeinek más-más pontján bukkant föl: Indiában, Egyiptomban, hol Cheops piramisának legtetején játszotta el mélabús magyar nótáit, Ausztráliában, hol fölföldözte Mrs. Armstrongot (Melbát), Angliában s végül Észak-Amerikában. Úgy, hogy igaza volt az elhalt Sir George Grovenak, ki *Dictionary of Music and Musicians* című jól ismert munkájában azt írja Reményi Edéről, hogy ő „vándor-muzsikus *par excellence*“ s ámbár minduntalanul eltűnik a látóhatárról s ezért inkább üstökösnek kell őt neveznünk, annyit nem lehet eltagadni, hogy ő elsőrangú csillag a saját körében.

Maga Liszt Ferencz is többször dicsérőleg emlékezik meg Reményiről leveleiben és *A Czigányokról és zenéjükéről Magyarországon* írt ismeretes munkájában, mely megjelenése alkalmával oly sok port vert föl.

Az első rész végén és a második részben könyvünk munkatársai elbeszélik Reményi halálának történetét.

1898 május havában San-Franciscóban hangversenyezett az Orpheum Színházban, egy vaudeville-házban. Betegeskedett ebben az időben s nem igen jól érezte magát. A mondott hó 15-dikén orvosának tilalma daczára ismét föllépett. Egyik szerzeményét a *Liberty Hymnt* játszotta el és hangosan megtapsolták érte. Ámbár nem igen volt szokásos jókedvében a rendkívül szívélyes fogadtatás nagyon meghatotta. A zajos *újra* kiáltásokra ismét megjelent a színpadon, kezében kedvencz Stradivarijával és Delibes balletjéből, *Sylviából* az ismeretes pizzicatonak néhány ütemét játszotta el, midőn hirtelen előre bukott; a zenekar egy tagja megragadta őt, különben legurúlt volna a színpadról. A guta ütötte meg és néhány pillanat múlva meghalt. Hő kívánsága tehát, hogy hegedűjével kezében bucsuzzon el a világtól teljesedésbe ment. Tetemét New-Yorkba szállították, hol május 29-dikén az Evergreen Cemeteryben, az örökké zöld sirkertben temették el. Temetésén megjelent az akkori osztrák-magyar főkonzúl, néhai Stockinger Ferencz, derénk honfitársunk is.

A második rész vége és a harmadik rész anekdotákat tartalmaz, továbbá apró jellemzéseket és mutatványokat Reményi levelezéséből. Mulatságos a hirneves Ingersoll ezredes rövid levele, melyben meghívja vándor-muzsikusunkat estebédre 1897 szilveszter estéjére és megígéri neki, hogy lesz elég sült alma, tej és száraz kenyér, oly kemény, mint a cipője talpa. Reményi tudniillik igen mértékletes volt ételben-italban. Egy alkalommal nagyszerű menüt szerkesztettek össze egy tiszteletére adott lakomán, de Reményi nem nyult hozzá a sok pompás ételhez, és fogás fogás után tünt el az asztalról anélkül, hogy megízlelte volna, midőn végre az ünnepelt zenész mélyen belenyúlt a zsebébe, honnan egy papirzacskót huzott ki s ennek tartalmát, mogyorót és mandulát, kezdette rágcsálni.

A negyedik rész közli végre a sajtó magasztalásait (Press Tributes) és Reményi kevés zene-szerzeményeinek jegyzékét. A kötethez Reményinek több, régibb és újabb arcképe van mellékelve s ezek egyikén Brahms Jánossal együtt, fiatal korában van levéve.

Kropf Lajos.

Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1906. évi állapotáról. *Közzéteszi a M. N. Múzeum igazgatósága. Budapest, 1807. 8-r. XXIII, 310, 2 l.*

A Magyar Nemzeti Múzeumnak múlt évi állapotáról szóló jelentése három nagyobb fejezetre oszlik. Az első (1—103 l.) az egyes tárakról szóló jelentéseket, a második (115—250 l.) a tisztviselők tanulmányútjáról szóló jelentéseket, a harmadik (251—310 l.) a múzeumban tartott ismeretterjesztő előadásokat foglalja magában. A kötet előtt *Szalay Imre* igazgató a Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek méltó elhelyezéséről szól.

A mint látni lehet, tárgyalásra való anyag bőven van az évi jelentésben s kivált a gyűjtemények elhelyezésének kérdése magasan kiemelkedik kulturális életünk napi kérdései közül. S mégis meg kell elé-

gednünk azzal, hogy mind erre csak rámutatunk s fölhívjuk az olvasó figyelmét.

A Magyar Nemzeti Múzeum fejlődéséről s jövődő alakulásáról másutt (*Uránia*, 1902. 349—357. l.) bővebben szólottunk. Ma nincs okunk akkor kifejtett álláspontunk megváltoztatására s fölfogásunkat az azóta lefolyt idő sem változtathatta meg. Annyit azonban nyugodt lélekkel regisztrálhatunk, hogy az azóta lefolyt lusztrum csak égetőbbé tette azt a kérdést, hogy a múzeum gyűjteményeinek megfelelő elhelyezéséről gondoskodni kell.

Csodálatos iróniája az életnek, hogy múzeális kulturánk alapja és alma matere egymás után látta megnőni és önállósulni mind amaz intézményeket, melyek belőle fakadtak és tőle eredtek, míg maga ma is régi s fejlődése mögött elmaradó épületében szorong. Ilyen látvány az is, hogy míg a vidéken egyre mozgalmasabbá váló múzeumi törekvések nyomán új múzeumok támadnak és a régiekkel együtt egymásután nyernek új és kényelmesebb elhelyezést, a székesfővárosi anyaintézet kérdése szinte tárgyalás alá sem kerül. Pedig, ha valaki ismeri a viszonyokat, tudhatja, hogy ez nem lappangó kérdés, hanem már 1888 óta fölszínre van vetve. Ideje volna ezt csakugyan fölszínre vetni s iránta az egész magyar közélet s minden illetékes tényező érdeklődését fölkeltetni. Mert ezt a kérdést egy jelentés elé csatolt fejtegetésben elintézni úgy sem lehet. — rd —

† **Barabás Miklós.** Barabás Miklós neve Megyericsei Jánosról szóló értékes tanulmánya alól hamar jutott e rövid megemlékezés elé. Mialatt olvasóink szeme előtt ezt a rövid útát megtette; viselője a minden test útjára tért. Fiatalon halt el, mint annyian, de írói hivatására elkészülve, mint oly kevesen. Tanulmánya ily módon nem a méltán várt sikerek kezdetévé, hanem az őt méltán megillető elismerés bizonyosságává, egyben rövid életének és írói munkásságának zárókövévé lett. Megdőbbsentő fátuma, hogy akkor ejtette el a tollat, mikor bebizonyította, hogy bánni tud vele. Korai halálában nem a hozzáfűzött reménység letörését, hanem a már igazolt hívatottságnak korai elvesztését kell megdőbbsenással fogadnunk. — rd —